
**КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО
CONSTITUTIONAL LAW**

УДК 342.41

T. Bohdanevich

**THEORETICAL ASPECTS OF THE INSTITUTE
OF INTERPRETATION IN THE SYSTEM
OF CONSTITUTIONAL LAW**

T. Богданевич

*молодший науковий співробітник
відділу науково-методичного забезпечення
діяльності ВККСУ та ВРІО
Національної школи суддів України*

**ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІНСТИТУТУ ТЛУМАЧЕННЯ
В КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ**

Постановка проблеми. Тлумачення права є важливою умовою розуміння і застосування правореалізації. В правовому розумінні термін «тлумачення» є багатозначним і потребує деталізації. В широкому значенні це процес пізнання природних, суспільних явищ і правових норм. У більш вузькому значенні – це пояснення правових теорій, виразів, формул.

Проблематика розуміння сутності, природи, змісту тлумачення не є новою, проте в юридичній науці ведуться дискусії з приводу існування інституту тлумачення в конституційному праві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою дослідження проблеми тлумачення норм конституційного права стали праці таких відомих вчених, юристів, як С. Акав'ян, Ю. Власов В. Денисенко, Л. Воєводін, В. Лазарев, В. Нагребельний, Н. Оніщенко, М. Оніщук, О. Скакун, П. Рабінович, Ю. Тодика, В. Федоренко, Ю. Шемшученко.

Мета статті. Визначення сутності та юридичної природи тлумачення інституту конституційного права, дослідження наукових поглядів з цього питання.

Основні результати дослідження. Активізація інтересу до проблем тлумачення норм конституційного права обумовлена також стрімким розвитком законодавчого масиву, трансформацією суб'єктного складу, правоінтерпретаційною діяльністю. Крім того, тривалий час об'єктом дослідження учених

були такі проблеми, як визначення поняття тлумачення, його цілі і значення, види і прийоми. Ось чому юридична наука ще далека від того, щоб зробити остаточний висновок про наявність стрункої, завершеної теорії юридичного тлумачення конституційних норм, що вже склалася, оскільки поза сферою широкого наукового осмислення ще залишилося багато невіршених проблем. Не вирішені спірні питання, пов'язані з правовою природою інтерпретаційних актів, проблеми нормативності яких на цей момент є, мабуть, найгострішими, особливо з позиції теоретичної оцінки конституційної юрисдикції.

Передусім відзначимо, що на сьогодні право тлумачити свою конституцію стало невід'ємним атрибутом юрисдикції органів конституційної юстиції багатьох країн світу. Законодавчо воно закріплене як самостійне повноваження, що реалізується шляхом прийняття в особливому провадженні рішення про тлумачення конституційної норми поза зв'язком із розглядом конкретної справи, за запитом суб'єктів, названих у конституції або законі про спеціальний орган конституційного контролю.

З позиції З. Куньч, тлумачення – це висловлення, що містить пояснення чого-небудь; пояснювати значення чогось; допомагати зрозуміти щось; висловлювати своє розуміння чого-небудь; давати своє освітлення фактів, явищ; трактувати [1, с. 752]. Так, М. Матузов вважає тлумачення способом вирішення юридичних колізій [2].

Як зазначає М. Оніщук, необхідність у тлумаченні правових норм виникає, по-перше, у зв'язку з тим, що норми права мають загальний і абстрактний характер і не завжди зрозумілий їх зміст, водночас як реальні суспільні відносини завжди конкретні, мають ряд індивідуальних особливостей.

Отже, в кожному конкретному випадку реалізації норм права слід з'ясувати, чи належить даний випадок до того виду відносин, який законодавець передбачив у правовій нормі, чи ні. По-друге, недоліки законодавчої техніки, що зустрічаються інколи в правозастосовчій практиці, породжують юридичні колізії, що також сприяє виникненню необхідності в тлумаченні правових норм [3, с. 99].

С. Лисенков розглядає тлумачення норм права як «діяльність суб'єктів щодо усвідомлення і роз'яснення дійсного змісту правових норм з метою забезпечення обґрунтованої і повної реалізації їх приписів» [4, с. 200].

Як зазначає О. Осауленко, «тлумачення норм права – це спеціальна діяльність офіційних та неофіційних суб'єктів суспільних відносин, спрямована на з'ясування і роз'яснення змісту і значення нормативно-правових актів, понять, термінів і така, що може бути виражена в актах тлумачення (інтерпретаційних актах)» [5, с. 193].

П. Рабінович підкреслює, що тлумачення – це діяльність щодо з'ясування або роз'яснення (інтерпретації) змісту юридичної норми, «з метою правильного її з'ясування та реалізації» [6, с. 153]. Т. Хабрієва зазначає, що тлумачення норм права – це «процес, який має місце, коли слід визначити зміст нормативних приписів» [7, с. 457].

На думку А. Осіпова, тлумачення – складний вольовий процес, направлений на з'ясування точного змісту, що містить норма права, розпорядження, оприлюднення його для загального відома [8, с. 478].

Тлумачення не належить до простого явища юридичної практики. Воно, як підкреслює А. Піголкін, є складним комплексним поняттям, яке має дві тісно пов'язані, але самостійні сторони. На думку вченого, під тлумаченням, по-перше, необхідно розуміти внутрішній процес мислення, що відбувається у свідомості особи, яка застосовує норму права. Це необхідний підготовчий етап, передумова для правильного вирішення конкретної справи. По-друге, тлумачення – зовнішнє вираження роз'яснення змісту норми. Воно виступає як діяльність певних органів та осіб, що має самостійне, спеціальне значення [9, с. 44].

На нашу думку, тлумачення норм конституційного права – це спеціальна інтелектуальна, вольова діяльність, що полягає у пошуку, пізнанні, закріпленні, адаптації змісту норми права та її передача в правову систему на основі ефективної інтерпретації Конституції України.

Аналізуючи вищезазначене, можна дійти думки, що одні автори вважають тлумачення роз'ясненням норми права, інші дотримуються думки, що тлумачення проходить виключно через з'ясування, треті стверджують, про існування певного симбіозу між роз'ясненням і з'ясуванням тлумачення.

Для юриста важливо розрізнати, з одного боку, конкретний фактичний матеріал, а з іншого – штучно створені правові категорії, конструкції і взагалі все те, що представляє «право зовні», а головне-організовує зміст права, втілює його в юридичних структурах [10, с. 13–14], утворює ту саму «матерію права», яка у стародавніх римлян називалася тілом, плоттю, речовиною права (*corpus juris*).

Роз'яснення є другою частиною процесу тлумачення. Воно не завжди настає за з'ясуванням, проте є продовженням розумової діяльності. При роз'ясненні об'єктивуються результати першої частини процесу. Така об'єктивізація знаходить своє вираження у письмовій формі (офіційні акти) або усній (рекомендації).

Правовий зв'язок роз'яснення, з'ясування й акту тлумачення можна охарактеризувати на практиці через філософські категорії змісту та форми. Роз'яснення та з'ясування безпосередньо є гносеологічною діяльністю, тоді як акт тлумачення – це форма, в межах якої пізнається і роз'яснюється зміст норми права.

Тлумачення являє собою складний дедуктивно-індуктивний процес, який охоплює такі ступені юридичного аналізу:

аналіз буквального тексту, тобто «літери закону»;

догматичний аналіз або аналіз юридичних особливостей норм, їхньої техніко-юридичної своєрідності, конструювання їх логічної структури на підставі правових розпоряджень (догма права);

соціально-історичний аналіз моральних, економічних та інших передумов закону, які дозволяють пізнати волю нормотворчого органу («дух закону») [11, с. 48].

На думку Ю. Тодика, в процесі тлумачення зміст правових норм розкривається через знання мови, якою вони сформульовані, знання про системні зв'язки цих норм, їх походження і функціонування. Тлумачення як будь-який процес мислення підкоряється законам і правилам логіки, тобто кожне положення, що інтерпретується, повинно бути обґрунтованим, доведеним. Йдеться, зокрема, не лише про інтерпретацію специфічних юридичних термінів, але й про врахування особливостей правового регулювання, у тому числі можливих невідповідностей між формою та змістом права, між статичним характером юридичних норм і динамічним розвитком правових відносин [12, с. 52].

Конституційно-правове тлумачення спрямоване на виявлення конституційно-правового розуміння юридичних норм, яке виключає будь-яке інше тлумачення в юридичній практиці. Як і всі правові явища, тлумачення відображає актуальну динаміку соціальних зв'язків конкретної правової сфери, зокрема конституційної юстиції.

Тлумачення тісно пов'язане з багатьма інститутами конституційного права, зокрема: інститутом конституційного контролю, інститутом органів державної влади, інститутом Конституційного Суду України тощо. При аналізі інститут Конституційного Суду і тлумачення Конституції України, виникає проблема не зовсім коректного змішування понять конституційного правосуддя, в рамках якого окремою функцією Конституційного Суду є тлумачення Конституції і конституційного контролю, в процесі якого при виявленні відповідності тих чи інших нормативних актів Конституції, безсумнівно, здійснюється також процес тлумачення і самих актів, і Конституції. В частині правильної інтерпретації кожен з інститутів конституційного права зацікавлений в чіткому та достовірному тлумаченні правової норми задля уникнення правових колізій.

У правовій літературі не існує єдиної думки щодо об'єкта тлумачення. Одні науковці вважають, що тлумаченню підлягають закони, інші – «норми права», а треті тлумачать саме право [13, с. 14].

А. Піголкін та Н. Гранат вважають, що тлумаченню підлягає не саме право або система права, а нормативно – правовий акт, тому більш вдалим є визначення тлумачення закону або тлумачення нормативно-правового акту [14, с. 4].

Тлумачення застосовується у правотворенні, всіх формах реалізації права, систематизації, правовому вихованні, науковій діяльності тощо. При розкритті феномену тлумачення норм застосовують термін «інтерпретація». Для української юридичної науки загальнозживаним є термін тлумачення норм права. Хотілося б підкреслити, що в тлумаченні з'єднується вся сукупність юридичних знань інтерпретатора, його досвід і правова культура, його юридичне мистецтво. Головним завданням тлумачення права є правильне, точне розуміння і застосування нормативів, виявлення тієї суті, що складає їхнє словесне вираження [15; 16; 17; 18; 19].

Тлумачення є діяльністю, у результаті якої право здобуває готовність до реалізації, до практичного здійснення. Тлумачення права служить інтелектуальною базою, основою для практичного оволодіння різноманітними метода-

ми, способами, прийомами встановлення точного змісту законів, інших нормативно – правових актів. Процес тлумачення неминучий при реалізації правових норм органами суду, арбітражу, при здійсненні громадянами юридично значимих дій. Особливим об'єктом тлумачення є Конституція України, сутність якого полягає в розкритті волі законодавця. Конституційні норми можуть бути предметом тлумачення в різноманітних проявах, а отже, вся сукупність аспектів, щодо яких конституційна норма впливає на регулювання суспільних відносин, може бути визначена як регулятивна сфера певної конституційної норми.

Висновки. Особливістю конституційно-правового тлумачення як різновиду правової інтерпретації є використання в своєму арсеналі як засобів тлумачення (логічні висновки, зв'язок між нормативними актами), так і інших правових засобів (аналогія, доктринальна оцінка, порівняння, рецепція міжнародного досвіду тощо). Тлумачення є не тільки правотворчим процесом. Правотворчим воно є тоді, коли за допомогою його результатів аргументується висновок про визнання нормативного акта або його окремих положень (таких, що не відповідають Конституції України), що свідчить про зародження правової норми.

Загалом, зміст конституційно-правового тлумачення утворює інтелектуальний процес встановлення та інтерпретації конституційно – правової сутності права в актах конституційної юстиції. Існування інституту тлумачення як окремого інституту конституційного права підкріплюється наявністю конституційно-правової сутності правової норми, яка синтезується в юридичних актах і результат якої об'єктивно здатний мати як правотворче, так і правоорієнтуюче значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Куньч З.Й.* Універсальний словник української мови. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005.– С. 752.
2. Роль тлумачень та роз'яснень законодавства [Електронний ресурс].– Режим доступу <http://old.minjust.gov.ua/8077>.
3. *Оніщук М.В.* Колізії у законодавстві України: причини та шляхи подолання // *Правова держава.* – К., 1996. – Вип.7. – С. 99.
4. *Лисенков С.Л.* Загальна теорія держави і права: Навч. посібник. – К.: «Юристконсульт», 2006.– С. 200.
5. *Осауленко О.І.* Загальна теорія держави і права: Навч. посібник. – К: Істина, 2007.– С. 193.
6. *Рабінович П.М.* Основи загальної теорії держави і права: Навч.посібник. – Л.: Край, 2007. – С. 153.
7. *Теория государства и права: Учебник.* Отв. ред. А.В. Малько. – М.: Юристь, 2005.– С. 457.
8. *Теория государства и права: Курс лекцій /* Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – М.: Юристь, 2000. – С. 478.
9. *Закон: создание и толкование /* Под ред. А.С. Пиголкина. – М.: Спарк, 1998. – С. 44.

10. *Алексеев С.С.* Тайна права. Его понимание, назначение, социальная ценность. – М. 2001. – С. 13–14.
11. *Килкэ У., Чефранова Е.* Европейская конвенция о защите прав и основных свобод: прецеденты и комментарии / Российская академия правосудия. – М. 2001.
12. *Тодика Ю.* Способи тлумачення Конституції і законів України Конституційним судом // Вісник академії правових наук України. – 2001. – № 2. – С. 52.
13. *Паліюк В.П.* Деякі аспекти тлумачення норм права (цивільно-правовий аспект) // Судова апеляція. – 2005. – № 1 – С. 14.
14. *Гранат Н.Л.* Толкование норм права в правоприминительной деятельности органов внутренних дел. – М., 1991. – С. 4.
15. *Bo Li.* Whats is Constitutionalism? // Perspectives. – 2002. – Vol. 1. – No 6; Henkin, Louis. Elements of Constitutionalism. Unpublished Manuscript, 2000.
16. *Sartori, Giovanni.* The Theory of Democracy Revisited. – Chatham, New Jersey: Chatham House, 1987. – P. 309.
17. *Kommers, Donald P.* The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany / 2nd Ed. – Durham and London: Duke University Press, 1997. – P. 10.
18. *Mahmoudi, Said.* The Shari'a in the New Afghan Constitution: Contradiction or Compliment? // ZaeRV. – 64 (2004). – P. 867–868.
19. *Abdul-Hadi Hairy.* Shiism and Constitutionalism in Iran. Leiden: Ed. by E.J. Brill, 1977. – P. 235–237.

REFERENCES

1. *Kunch Z.Y.* Universalnyi slovnyk ukrainskoi movy. – Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan, 2005. – S. 752.
2. Rol tлумachen ta roziasnen zakonodavstva [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://old.minjust.gov.ua/8077>.
3. *Onishchuk M.V.* Kolizii u zakonodavstvi Ukrainy: prychny ta shliakhy podolannia // Pravova derzhava. – К., 1996. – Vyp.7. – S. 99.
4. *Lysenkov S.L.* Zahalna teoriia derzhavy i prava: Navch.posibnyk. – К.: «Yurystkonsult», 2006. – S. 200.
5. *Osaulenko O.I.* Zahalna teoriia derzhavy i prava: Navch.posibnyk. – К.: Istyna, 2007. – S. 193.
6. *Rabinovych P.M.* Osnovy zahalnoi teorii derzhavy i prava: Navch.posibnyk. – L.: Krai, 2007. – S. 153.
7. Teorija gosudarstva i prava: Uchebnyk. Otv. red. A.V. Mal'ko. – М.: Jurist', 2005. – S. 457.
8. Teorija gosudarstva i prava: Kurs lektsii / Pod red. N.I. Matuzova i A.V. Mal'ko. – М.: Jurist', 2000. – S. 478.
9. Zakon: sozdanie i tolkovanie / Pod red. A.S. Pigolkina. – М.: Spark, 1998. – S. 44.
10. *Alekseev S.S.* Tajna prava. Ego ponimanie, naznachie, social'naja cennost'. – М. 2001. – С. 13-14.
11. *Kilkje U., Chefranova E.* Evropejskaja konvencija o zashhite prav i osnovnih svobod: precedenty i kommentarii / Rossijskaja akademija pravosudija.– М., 2001.
12. *Todyka Yu.* Sposoby tлумachennia Konstytutsii i zakoniv Ukrainy Konstytutsiinym sudom // Visnyk akademii pravovykh nauk Ukrainy. – 2001. – № 2. – S. 52.

13. *Paliuk V.P.* Deiaki aspekty tлумачення norm prava (tsyvilno-pravovyi aspekt) // Sudova apeliatsiia. – 2005. – №1. – S. 14.

14. *Granat N.L.* Tolkovanie norm prava v pravoprimitel'noj dejatel'nosti organov vnutrennih del. – M., 1991. – S.4.

15. *Bo Li.* Whats is Constitutionalism? // Perspectives. – 2002. – Vol. 1. – No 6; Henkin, Louis. Elements of Constitutionalism. Unpublished Manuscript, 2000.

16. *Sartori, Giovanni.* The Theory of Democracy Revisited. – Chatham, New Jersey: Chatham House, 1987. – P. 309.

17. *Kommers, Donald P.* The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany / 2nd Ed. – Durham and London: Duke University Press, 1997. – P. 10.

18. *Mahmoudi, Said.* The Shari'a in the New Afghan Constitution: Contradiction or Compliment? // ZaoeRV. – 64 (2004). – P. 867–868.

19. *Abdul-Hadi Hairi.* Shiism and Constitutionalism in Iran. Leiden: Ed. by E.J. Brill, 1977. – P. 235–237.

Богданевич Т. Теоретичні аспекти інституту тлумачення в системі конституційного права

У статті розкрито теоретичні аспекти інституту тлумачення конституційних норм права, його сутність та юридичну природу, досліджено погляди вітчизняних і зарубіжних науковців з даного питання.

Ключові слова: тлумачення, норма права, Конституція України, Конституційний Суд.

Богданевич Т. Теоретические аспекты института толкования в системе конституционного права

В статье раскрываются теоретические аспекты института толкования норм конституционного права, его сущность, юридическая природа, анализируются взгляды отечественных и зарубежных ученых по данному вопросу.

Ключевые слова: толкование, норма права, Конституция Украины, Конституционный Суд.

Bohdanevich T. Theoretical Aspects of the Institute of Interpretation in the System of Constitutional Law

The article deals with the theoretical aspects of the institute of interpretation of constitutional provisions, its gist, and legal nature; explores the views of the Ukrainian and foreign scientists on the subject.

Key words: Interpretation; Legal Rule; Constitution of Ukraine; Constitutional Court

Стаття надійшла до редакції 15.09.2016.